

SPLITSKE PLOČARICE I NJIHOVA OBNOVA

UDK: 904:728.6(497.5 Split)
Primljeno: 25. XI. 2013.
Pregledni rad

ANTE SAPUNAR
Petrova 18
21000 Split, HR

Ovaj prilog nema pretenzija da bude stručna ekspertiza, već je isključivo motiviran željom da, u vrijeme povećanog zanimanja za kupnju objekata pučke arhitekture splitskih predgrađa i njihovu obnovu, službe zaštite, gradska uprava, investitori, izvođači i građani iskažu maksimalnu obzirnost, kako bi se što više sačuvao autohtoni fizički korpus starih splitskih pučkih predgrađa.

Uostalom, to bi bila naša obveza prema kulturnoj baštini te našim djedovima i pradjedovima koji su je stvarali.

Ključne riječi: Split, pučka arhitektura, kameni pokrov, obnova

Prošlih je desetljeća teško itko mogao vjerovati da će već dobrano nagrizena pučka arhitektura splitskih predgrađa naglo dobiti na cijeni i značenju. Prije se moglo pretpostaviti kako će kamene zidanice i nadalje prerastati u neke nove preinake, u koje su već davno ušli beton, bloketa, salonit (ternit-eternit) i plastika, kako će se autohtona pučka arhitektura sve više urušavati te kako će jedino i sigurno ostati sačuvan samo raster ulica.

Jednostavno rečeno, u razdoblju od pola stoljeća nakon Drugoga svjetskog rata sve se stubokom promijenilo u tim pučkim aglomeracijama, gdje su pretežno živjeli težaci i tek pokoji ribar, zanatlija, konopar, i to u kućama s obveznim dvorima, a zajedno s njima tovar, koza, pas i pokoji konj, po potrebi

i kokoš. Danas od svega toga jedino što negdje reži pas, a nekoć se na stotine tovara glasalo po predgrađima. Poznato je da su 1890. godine 90 % Splitskana činili težaci, koji su isključivo bili vezani za zemlju. Čitav je jedan oblik života nestao za sva vremena i jedino ga se može naći kod splitskih spisatelja: Marka Uvodića, Ivana Kovačića, Ive Tijardovića, Miljenka Smoje, Anatolija Kudrjavceva, Sonje Senjanović-Peračić, Ede Šegvića te fragmentarno u tekstovima publicista i novinara...

Zanimljiv je, ilustracije radi, opis življenja, bolje rečeno životarenja, na Lučcu Dinka Šimunovića, koji u svojoj *Tragičnoj autobiografiji* iz godine 1926. Duplančićeve dvore (on ih naziva Dupljančića dvori) ovako opisuje: ... *krovovi od daščica, crijepa i slame, a uvijek se čuje čopor djece i čopor mačaka... slušam meketanje, revanje, lajanje, mijaukanje, režanje, plač, vrisku i dozivanje tankih i krupnih grla, a jedan uvaženi prijatelj iz Zagreba u odgovoru na moje jadikovke primijetio je da ja po svom 'ekonomskom položaju' ne moram stanovati u Dvorima nego se mogu zadovoljiti i u skromnijoj kućici.*

Ovo nije literarno pretjerivanje. Takva je uistinu bila ondašnja stvarnost i životna svakodnevnica pučkih predgrađa, u kojima je sve vrvjelo od jutra do mraka. Dvori su bili pozornica gdje se smijalo, pjevalo, veselilo, ali i bolovalo, tugovalo, molilo i plakalo. Jedino što galamu nisu stvarali automobili jer ih nije ni bilo, ali je zato tovara i kara bilo u izobilju. Ulice su bile pune izmeta, pa su ga djeca skupljala za gnojivo. Naziv *govnari* bio je sasvim normalan za sakupljača, pa je i najveći Lučanin, Ante Trumbić, u djetinjstvu bio govнар.

Nevjerojatno je kakva se metamorfoza dogodila u samo jednom stoljeću. Kad danas prolaziš tim ulicama Velog varoša i Lučca, u bilo koje doba dana, čini ti se kao da se dogodio zbjeg ili evakuacija. Prolazi li pridošlica i namjernik ulicama ovih dvaju predgrađa u noćnim satima, s rasvjetom iz starih plinskih ferala aktiviranih na električnu energiju, nesumnjivo će pamtit i taj ugođaj. Činjenica je da su težaci i poljodjelstvo kao profesija i glavna životna preokupacija obilježavali ove prostore stoljećima, a onda je virulentnom brzinom svega u hipu nestalo. Novo je socijalističko ustrojstvo nakon Drugoga svjetskog rata, protežirajući industriju, zapostavilo poljoprivredu i stvaralo tvornice i poduzeća u kojima su posao nalazili težaci i njihova djeca, u svim mogućim zvanjima i profesijama. Dobivaju se i državni stanovi, sagrađeni na novim predjelima nekadašnjega splitskog polja. Stara didovina olako se napušta ili prodaje, a kupci opet, više-manje iz Zagore, s otoka i dalje okolice, radi zaposlenja ili

školovanja djece postaju pridošlice i novi stanovnici predgrađa. Ta ubrzana transformacija nije bila baš povoljna za pučku arhitekturu, jer pridošlice prave svakovrsne preinake i nadogradnje te je desetljećima sve bilo izloženo intervencijama sa suvremenim materijalima i samovolji novih vlasnika, nauštrb graditeljskoj baštini djedova i pradjedova.

U redu splitskih predgrađa Veli varoš, Lučac, Manuš, Dobri onaj prvi nosi primat pred ostalima iz nekoliko razloga. Ponajprije, činjenica je da se prvi prodor izvan Dioklecijanove palače radi širenja grada odvijao na zapadnom dijelu, i da se upravo na istočnim padinama Marjana formirala najveća splitska pučka aglomeracija. Naziv crkvice Gospe o' Soca asocira na prvotno naselje, a i druge velovaroške crkve, Sv. Mikula, Sv. Luka, Sv. Križ. I grafike G. Santinija iz godine 1666. to potvrđuju, premda je u doba Kandijskog rata (1645. - 1669.) iz obrambenih razloga srušeno 140 kuća. I u novije vrijeme, prije točno sto godina, u *Splitskom kašiputu* iz 1913. godine, zapisano je postojanje 687 kuća u Velom varošu, dok je Lučac imao 419 kuća.

Predgrađe Lučac, na istočnoj strani povijesne jezgre Splita, također se većim dijelom penje prema uzvisini Gripe, samo znatno pitomijim krajolikom od Veloga varoša. Već u srednjem vijeku, kad su sagrađene crkve sv. Roka i sv. Petra (Staroga), Lučac je bio naseljen, i kao što Varoš ima tri uzdužne arterije, Senjsku, Križevu - Milićevu, Plinarsku, tako i Lučac ima Rokovu, Radunicu, Petrovu ulicu (prije probijanja Zvonimirove).

Nekadašnja predgrađa Dobri i Manuš razvili su se na sjevernom dijelu gradske jezgre, prvi na njezinom zapadnom, a drugi na istočnom kraju. Zajedničko im je da su oba nastala na ravničarskom terenu, nekadašnjem poljoprivrednom zemljištu opskrbljenom vodom, pa i nazive nose po vodi, odnosno bunarima. Prvi se pojavljuje u šesnaestom stoljeću pod nazivom *Dobri studenaz*, poslije *Pozzobon*, poznat po bunaru pitke vode na mjestu današnjeg Trga Gaje Bulata, a drugi, ako se odbaci pretpostavka L. Jelića o nazivu grčkog naselja, po bunaru *Putens Manus*, odnosno Manuš. Današnje stanje pokazuje da je pučko naselje Manuš reducirano na manji broj kuća, jer je njegovu sliku poremetio usjek pruge i izgradnja secesijskih i neorenesansnih zgrada. Slično se događalo i s pučkim predgrađem Dobri, koji širenjem grada potiskuju javne gradnje vjerske, kulturne i trgovačke namjene, tako da se danas može govoriti tek o pojedinačnim reliktima ili omanjim sklopovima pučke arhitekture; predstoji mu i daljnje torziranje, jer će ga poništiti i spoj Kavanjinove i Bihačke uli-

ce (*vis maior*). Prije sto godina Dobri je, prema *Splitskom kažiputu*, imao 222 kuće, a Manuš 121. Međutim, sve je to opisano više puta i na razne načine, pa se može samo dodati da su se, unatoč ratovima, kužnim pošastima i drugim nevoljama koje su remetile miran razvitak najstarijih pučkih predgrađa, Veli varoš i Lučac stalno prostorno širili, a stanovništvo brojčano raslo.

Upravo u tom uspavanom višestoljetnom prostoru nakon Drugoga svjetskog rata dolazi do nagle promjene življenja u svim segmentima. Isto tako, u posljednjem smo desetljeću svjedoci nove transformacije pučkih predgrađa, koju vide i neupućeni, *in vivo*, po brojnim pločama sa zvjezdicama istaknutim na desecima i desecima kuća. Trošna, zapuštena i zanemarena pučka predgrađa više se ne smatraju naseljima *pobasjeg* puka. Novinar S. Pogutz u svojoj kolumni piše kako je *svaki objekt na kojem stoji tabla sa zvjezdicama nova infuzija života*.¹

Ako je svrha ovog priloga *nastojanje* da se u najkraćoj mogućoj mjeri predloži panoramski današnje stanje (lokacijski i brojčano) preostalih pučkih kuća splitskih predgrađa s kamenim pokrovom, onda treba odnekud i početi, uz napomenu da se ovdje isključuju: predromanički zvonik (kvadratični pokrov) iz 11. stoljeća crkve Gospe od Zvonika, predromaničke crkve Sveta Trojica i Sveti Mikula pa i najstarije stambene kuće na Carrarinoj poljani, danas u sklopu Muzeja grada...

Mislim da treba početi od samostojne jednokatnice na Manušu u Čulića dvorima, samo tridesetak metara od stare splitske jezgre, bolje rečeno, od nekadašnjega baroknog bedema Contarini. Upravo ova zidanica od klesanaca sa svojim graditeljskim ansamblom najviše odgovara tipičnom obliku splitske pučke kuće jer je do danas najviše sačuvala od svoje autentičnosti. Tu su neizostavna konoba, stubište, balatura, sular, kameni pokrov na dvije vode, dva luminara s južne strane, a na sjeveru slijepi luminar, zatim kamarin ispod skala, ponara i teža građena usuho. Nije slučajno što je ovoj jednokatnici zbog njezine cjelovitosti autorica knjige *Pučka arhitektura starih splitskih predgrađa* posvetila više prostora i šest fotografija.²

Osobno mogu dodati da bih, kad bih bio mjerodavan i moguć, za ovu pučku zidanicu odredio da joj se do najsitnijih detalja vrati autentičnost i da postane dependansa Etnografskog muzeja, u kojoj bi bio predstavljen čitav rekvizitarij pučkoga težačkog života, od konobe i svega što joj pripada, do namještaja u sobi i kuhinji, pa dalje do konjušnice i ostalog; u dvoru bi se

našao i težački kar i brončani tovar, koza i pas. To bi bio spomen na djedove i pradjedove, dug prema njima i preslika težačkog života zadnjih stoljeća.

Slijedi navođenje splitskih pločarica u Manušu:

1. Kuća Čulićevi dvori br. 33 nenastanjena je i izložena daljnjem propadanju; samo je u nekadašnjoj konobi neko skladište, bolje rečeno, neuredna sprema. Premda je okružena dvokatnicama i trokatnicom novijeg doba, to se ne mora uzeti kao smetnja, jer je s druge strane položajem najbliža središtu grada, što bi olakšalo pristup domaćim i stranim namjernicima. Naravno da bih volio da to ostane *Pia desideria*.

2. Čulićevi dvori br. 29. Nešto zapadnije od spomenute kuće nalazimo u tipskoj formi jednu naseljenu kamenu jednokatnicu s kamenim pokrovom na dvije vode, na kojemu se ističu dimnjak i luminar sa stražnje strane.

3. Tolstojeva br. 11. Krene li se Tolstojevom ulicom, s lijeve strane nailazimo na pločaricu, zapravo kamenu prizemnicu sa stubištem što vodi u potkrovlje. Kao i u ostalih pločarica, pretežno s krovom na dvije vode, ovdje je slučaj da je sjeverni dio krova s ulične strane pokriven salonit-pločama i da je kuća ožbukana.

4. Tolstojeva br. 21. Na ovom broju nailazimo na još sačuvanu najmanju i najsimpatičniju nastanjenu splitsku pločaricu, koja je skutrena, a mora privući pozornost i znatiželju prolaznika. Sve je na njoj minijaturno, pa i vrata i prozori. Upada u oči nešto veći dimnjak. To međutim nije slučajno jer bi u protivnom dim išao po pločniku. Premda je kuća malena, sjeverni dio je nešto podignut i na njemu uz običnu TV-antenu nalazimo i tanjur satelitske antene, a nešto niže i klima-uređaj. Ipak, najviše iznenađuje što istočna strana krova završava na pločniku na koji se slijeva voda s krova.

5. Vukasovića br. 23, 23³ i 23⁴. Zanimljiv je dvorišni sklop jednokatnica sa stubištem koje se račva pred ulazom na kat; jedna od pločarica davno je kamene ploče zamijenila kupom kanalicom.

6. Sredmanuška br. 6. Izdužena nastanjena prizemnica s kamenim pokrovom na dvije vode i jednom zakrpom sa salonitnom pločom. Sa suprotne strane ulazu u kuću nalazimo luminar i omanji prozor na bočnoj strani.

7. Sredmanuška br. 8. Prizemnica sličnih dimenzija kao na br. 6, s kojom čini pravi kut, samo što je prije dobila pokrov s kupom kanalicom. Ulaz je s bočne strane. Danas je u funkciji skladišta trgovačke tvrtke. Između ove dvije prizemnice nalazi se veliki bunar. Sve navodi da je ovdje bila jedna enklava pučke arhitekture koju je svojedobno torzirala gradnja željezničke pruge.

Kao ni pučko predgrađe Manuš, ni Dobri nema velik broj preostalih pločarica:

1. Ćiril - Metodova br. 8. U kaleti s desne strane vidi se jednokatnica s kamenim krovom, a s ulične strane vidljivi su ulazna vrata, prozor i jedan luminar.
2. Ćiril - Metodova br. 41. Kamena jednokatna uglovnica s Manderovom ulicom, ima kameni krov kao i druge u nizu (br. 35 i 37) i ulaz s dvorišne strane.
3. Manderova br. 6. Jednokatnica u kali s desne strane ulice s kamenim pokrovom na dvije vode i luminarom pokrivenim kupom kanalicom. S ulične strane uz nju je prikrpljena neka amorfnja prigradnja, koja krije prvobitno stanje.
4. Manderova br. 14. Na završetku uske kalete ukaže se malena kamena prizemnica s vratima i prozorom. Na krovu abain, pokriven salonitom kao i stražnja strana krova. Kao novotvorevinu na vratima nalazimo dopunsku metalnu rešetku s konturama pet različitih cipela. Inače, simpatična pločarica ožbukana je i obojana u bijelo, što ju je odvojilo od izvornosti.
5. Bribirska br. 21. Nenastanjena dvorišna prizemnica s kamenim krovom na dvije razine. Iznad vrata je plosnati luminar. U dijelu s nižom razinom nalazimo trošna vrata s rešetkastim otvorom za zrak i svjetlo.
6. Bribirska br. 23. Prizemnica s urušenim krovom. Ulaz u kuću je sa stražnje strane i iz zaključanog dvorišta. S ulične strane nema ničeg vidljivog, tek bočno dva prozorčića.
7. Kninska br. 5 i 7. Jednokatnice u sklopu s voltom i kamenim pokrovom na dvije vode i dva luminara. Broj 7 ima jedan luminar, a drugi je slijepi. Kuće se ističu sačuvanom autentičnošću i treba ih takvima sačuvati.
8. Kninska br. 21. Jednokatnica s kamenim krovom na dvije vode i dva luminara.
9. Kninska br. 24. Prizemnica s potkrovljem i luminarom, nedavno je obnovljena i promijenila je krov kupom kanalicom u istim dimenzijama, zato je i spominjem.
10. Kliška br. 1 i 3. U nizu jednokatnica na br. 1 u prizemlju nalazimo vrata i prozor, dok usko betonsko stubište vodi na kat, gdje se nalaze vrata i prozor te jedan manji prozor pod stromom, dok jednokatnica na br. 3 ima kameno stubište koje vodi na balaturu, a ova se produžava do susjedne kuće istog sklopa, br. 11. Prostor ispod kamenih stubišta i dijela balature zazidan je vratima. Ispod balature je volat, a iznad njega prozor. Nasuprot prvoj kući nalazimo ljetnu kuhinju s dimnjakom. Iako je kompozicijski sve bez neke *regule*, ipak ovaj sklop ostavlja ugodu oku i vapi za obnovom, tim više što se nalazi tridesetak metara od secesijske vile Smodlaka iz godine 1906., rad arhitekta Petra Senjanovića.

Pučko predgrađe Lučac spada u gustu aglomeraciju i ako glavnu ulicu na Lučcu, Radunicu, zamislimo kao kralježnicu, onda nas bočne uličice, naročito s južne strane, asociraju na rebra. Uputimo li se iz Zvonimirove ulice u prvu po redu, Zvizdinu ulicu (nazvana po porodici Trumbić, zvanih Zvizda, kojima je to bila starina), upadamo u usku slijepu ulicu na čijoj desnoj strani nailazimo u nizu na malu trošnu prizemnicu; s ulice je tek vidljiv prozor i luminar na kamenom krovu. Ulaz u kuću je iz Tararine ulice br. 3, odakle se, zbog neke ranije pregradnje, ne vidi krov.

U sljedećoj, također slijepoj, Tararinoj ulici, nalazimo na samom njezinom kraju, na br. 9, jednu, i jedinu, pločaricu jednokatnicu. Stubište vodi na kat, gdje je i luminar. Na početku stubišta nalazimo dva prozora pod strehom, i još dva malena prozora. Kuća je u nizu i poželjna je obnova. Dalje nalazimo:

1. Trumbućac br. 32. U ovcem dvorištu nalazimo pored poveznih kuća i odužu prizemnicu pločaricu. Na njezinoj bočnoj strani prema ulici vidljiv je zazidani prozor i iznad njega još jedan manji. Zanimljivo je da prizemnica većim dijelom razdvaja to dvorište od susjednog dvorišta, br. 26. Ova prizemnica na dvije vode vjerojatno je bila gospodarski objekt. Danas ona nosi br. 28. Na njoj pokraj vrata sa strane nalazimo maleni prozor. Na krovu se vidi odušak. Zanimljivo je da i s druge strane također ima vrata i prozor.

2. Pervanova br. 12. Na ovom kraju nalazimo obnovljenu katnicu, ali s lijeve strane na nju je naslonjena minijturna potleušica s krovom, koji je neka mješavina kamenih ploča i kupa, a sve je zaliveno cementnim mlijekom. Sličnu prizemnicu nalazimo u neposrednoj blizini, između br. 8, 9 i 10, također zaliveno cementnim mlijekom.

3. Bubalova br. 5. Uz davno ožbukanu prizemnicu nalazimo s lijeve strane trošnu pločaricu na dvije vode. Na sljemenu umjesto kamenih ploča nalazimo dva reda *francuzica*. Na uličnoj strani malena vrata i zazidani prozor ostavljaju dojam da godinama nitko tu ne stanuje. Iz rukavca Radunice vidi se stražnja strana krova, zazidani dimnjak i dva reda *francuzica*.

4. Duplančića dvori br. 16. Upravo su na njoj radovi obnove u završnoj fazi i slijede kozmetički zahvati.

5. Radunica br. 44. Ne nalazi se u glavnoj arteriji, već u njezinom rukavcu (kaleti) s desne strane. Jednokatnica, uvučena u manje dvorište, sa stubištem i luminarom. Ispred nje nalazi se od davnine jedan aneks od opeka, tako da je ostala u vrlo lošem stanju i u drugom planu.

6. Radunica br. 48. Malena prizemnica, uglovnica Radunice i Pervanove, koja je samo s bočne strane položena na glavnu ulicu, s koje vidimo samo jedan maleni prozor, gotovo na pločniku, i luminar pod kamenim krovom, dok se na strani Pervanove

ulice vide jedna vrata i pet, što većih, što manjih, prozora. Vapi za restauracijom, jer je to jedina pločarica duž glavne osi Radunice.

7. Radunica 71, 71⁵, 71⁶. Moglo bi se s pravom reći da se pod ovim brojevima nalazi najmarkantniji sklop pučke arhitekture Lučca. Dvorišni br. 71 istovremeno je broj jednokatnice, odmah do ulaza s desne strane, jedine žbukane i u trajnoj funkciji, dok se ostala dva broja odnose na jednokatnice koje stoje pod pravim kutom i imaju zajedničko stubište i balaturu. Obje imaju kameni krov na dvije vode. Posebnost je što je sjeverno pročelje kuće 71⁷ orijentirano na dvorište i na prostrani vrt i ondje se nalaze dvije malene pločarice jedna blizu druge i jedna ljepša od druge, da bi i danas u zelenoj oazi mogle biti najljepši dječji vrtić na široko i daleko, kao iz bajke.

8. Radunica br. 86. Zaobljena uglovnica sa zidanicom Vrh Lučca br. 2. Na tom obnovljenom dijelu vide se na zidnom plaštu četiri prozora i na kamenom krovu odušak. Taj zaobljeni novi kameni krov predstavlja izuzetnu rijetkost.

9. Vrh Lučca br. 1. Pod ovim brojem nalazimo jedan dvorišni ansambl od potleušice do jednokatnice sa svim atributima pučke arhitekture. Kao dio šireg okruženja, gledano s ulice, zanimljiv je motiv za slikare i umjetničke fotografe. Upravo ovaj dio u lošem je stanju i obnova bi mu dobro došla.

10. Vrh Lučca br. 9⁸. Jednokatnica s kamenim krovom na dvije vode. Nalazi se u bloku stiješnjena između obnovljene kuće s brojevima 9 i 11. Ima stubište što vodi na kat i potkrovlje.

11. Vrh Lučca br. 12. Jednokatna zidanica položena sjever - jug. Ima dva luminara s ulične strane. Sjeverni dio krova pokriven je kamenim pločama, a ostalo je salonit.

12. Petrića br. 9. Dvorišna zgrada s kamenim krovom na dvije vode i produženim luminarom od opeka.

13. Petrića br. 13. Dvorišna potleušica s kamenim pokrovom na dvije vode. Dijelovi kamenog zida zaliveni su cementnim mlijekom kao i krov.

14. Petrića br. 17⁹. Samostojna pločarica na dvije vode. Stubište vodi u potkrovlje, s vratima i dva prozora. Ista kuća sa zapadne strane ima br. 17¹⁰, na njoj se vide vrata i prozor.

15. Mosorska br. 4. Dvorišna potleušica s kamenim krovom na dvije vode. Na prednjoj strani vrata i mali i veći prozor. Ožbukana i obojana vapnom.

16. Radovanova br. 8. Danas jedina preostala pločarica na južnoj strani Lučca, na Toću, odvojenom od matice probijanjem Zvonimirove ulice (nekoć Tartaljina i Prvoboraca). Zid je dijeli od ulice, ali i vidljivosti i posebnosti; tako se čini da krov nosi manju kuću, te je to čini jedinstvenom u cjelokupnom graditeljskom fundusu pučkih predgrađa. Krov je pokriven kamenim pločama, ali i kupom kanalicom i *francuzicom*.

Pučko predgrađe Varoš, za koje je već rečeno da, među ostalim, ima najviše pučkih kuća, i u pogledu broja kamenih pokrova također zadržava primat:

1. Kamenita br. 20. Dvorišna dvokatnica s kamenim pokrovom, konobom, balaturom i luminarima. Jedna je od najvećih varoških kuća uopće.
2. Kamenita br. 29¹¹. Dvorišna katnica na dvije vode i potkrovljem s kamenim pločama. Na uličnoj strani prozor blizu pločnika, a iznad njega još jedan prozor i luminar.
3. Kamenita br. 30. Dvorišna prizemnica s potkrovljem i kamenim krovom. Na uličnoj strani vidljiva vrata i iznad njih prozor, a na istočnoj strani vrata, prozor i luminar.
4. Kamenita br. 39. Katnica s kamenim pokrovom na dvije vode. Na uličnoj strani ima predgradnju s balkonom, a na istočnoj strani vrata i četiri prozora.
5. Kamenita br. 41. Jednokatna zidanica s kamenim pokrovom, ali dijelom i salonitnim pločama, a na sljemenu kupa i jedan oveći slijepi luminar.
6. Kamenita br. 58. Dio krova jednokatnice pokriven je kamenim pločama. Na ulici se vide vrata, prozor i jedan prozor pod strehom.
7. Kamenita br. 111. Prizemnica s kamenim pokrovom i jednim luminarom, dok je drugi prerastao u čitavu prostoriju pokrivenu salonitom.
8. Križeva br. 43. U kaleti kamena prizemnica s krovom na jednu vodu naslonjena na veću kuću. Na prednjoj strani samo vrata i jedan prozor. Pažljivijim pogledom opaža se da je pokrov od *francuzica* preliven cementnim mlijekom.
9. Milićeva br. 7. Niska prizemnica s kamenim krovom. S ulice se vide jedna trošna vrata, a na krovu odušak i bodjrikava žica koja je ondje već godinama.
10. Milićeva br. 10. Sitna prizemnica s kamenim pokrovom iza dvorišnog zida, lijevo od veće zgrade.
11. Milićeva br. 86. Samostojna prizemnica s kamenim pokrovom (kod čuvene pelegrinke). Na uličnoj strani su jedna vrata i prozor. Nažalost, kamena zidanica je ožbukana. Ima konzolni rasvjetni feral i tablicu *apartman*.
12. Senjska br. 17. Katnica s kamenim pokrovom. U dvorištu ista kuća nosi i br. 15. Na krovu je luminar, a na pročelju vrata i četiri prozora, jedan manji od drugoga.
13. Senjska br. 82. Dvorišna prizemnica s luminarom iznad vrata; lijevi luminar je urušen.
14. Radmilovića br. 24. U kali ove ulice nalazimo pučki graditeljski sklop koji se sastoji od prizemnice s potkrovljem na dvije vode i luminarom pokrivenim kupom

kanalicom. Na zapadnoj strani okrenuta je ulici, ali i ljetnoj kuhinji na tri vode i s dimnjakom. Budući se na krovu nalazi zazidani odušak, može se zaključiti da je nekad tu bilo ložište. Premda je kućica skromnih dimenzija, zajedno sa susjednom kućom, br. 26, dragocjeni je primjer pučke arhitekture. Treba je sačuvati u što većoj mjeri.

15. Radmilovića br. 17. Jednokatnica s kamenim krovom na dvije vode i dvije razine, nedavno obnovljena. Šteta što su prednji dio sklopa i ograda balature ožbukani i žućkasto obojeni.

16. Radmilovića br. 34. Jedinostveni pučki graditeljski sklop od 3-4 prizemnice (prema broju vrata), do kojeg se dolazi preko pet stuba. Sve je pokriveno kamenim pokrovom, osim manjeg dijela koji je pokriven salonitom. Sve kućice spaja dvorište površine manje od 10 metara četvornih. Kameni zid dijeli je od ulice.

17. Radmilovića br. 39. Radi se o trošnoj dvorišnoj jednokatnici s kamenim pokrovom na dvije razine.

18. Radmilovića br. 41. U kaleti nalazimo jednokatnicu s krovom na dvije vode. Polovica je pokrivena pločama, a druga polovica kupom kanalicom. Sva je u trošnom stanju.

19. Radmilovića br. 60. Kamena potleušica s kamenim krovom na dvije vode. Na uličnoj strani vide se vrata i prozor, a na krovu mali abain.

20. Reića br. 10. Dvorišna prizemnica s kamenim pokrovom na dvije vode.

21. Reića br. 42. Jednokatnica s kamenim pokrovom na dvije vode, sa stubištem, balaturom i obveznim luminarom.

22. Plinarska br. 8. Jednokatnica s kamenim krovom na dvije vode s dva luminara, jedan sa salonitom.

23. Plinarska br. 41. Prizemnica s kamenim krovom na dvije vode. Vrata su na stražnjoj strani, a prozor na istočnoj.

24. Plinarska br. 53. Ulična jednokatnica s kamenim krovom na dvije vode, osim uličnog dijela, koji je nešto zakošen. Kuća je uočljiva po novom arhitravu s natpisom u slavu Bajde Vukasa. Sa zapadne strane veći i manji luminar.

25. Čopova br. 3. Prizemnica s potkrovljem i kamenim krovom. Na uličnoj strani ima vrata i prozor, a na bočnoj stubište, vrata i iznad njih maleni prozor.

26. Čopova br. 4. Jednokatnica s kamenim krovom na dvije vode i tri prozora na južnoj strani.

27. Babina br. 1. Kamena zidanica s krovom na dvije vode s luminarom prema Senjskoj ulici.

28. Babina br. 6. Prizemnica, manja ne može biti, na ulici ostaci oduška i maleni prozor s rešetkom.
29. Babina br. 10. Skladna prizemnica s kamenim pokrovom i luminarom. Na uličnoj strani ima samo jedan prozor, dok je ulaz u kuću s duže strane, sa željeznim vratima i prozorom lijevo.
30. Babina br. 14. Zidanica s kamenim pokrovom koja je nešto uvučena jer ispred ima prigradnju s potpuno modernim ulazom i žbukom.
31. Babina br. 16. Vrlo lijepa dvokatnica s potkrovljem sa dva jednostrešna luminara, okrenuta prema istoku; jedan je pokriven kupama, a drugi salonitom.
32. Biserova br. 7. Kamenita prizemnica, danas sa srušenim krovom i zazidanim vratima.
33. Biserova br. 9. Kamena zidanica dobila je štih suvremenosti i izgubila autohtonost. Dobila je dva luminara, ali i žbuku.
34. Kovačića br. 16. U kaleti mala prizemnica s kamenim krovom na jednu vodu. Na prednjem dijelu vrata i prozor, a bočno jedan oveći prozor. Navodno je bila konjušnica, a danas je sprema i praonica.
35. Kovačića bez broja (sljedeća od broja 29). Jednokatnica s kamenim pokrovom, čeka obnovu kao i mnoge druge.
36. Barićeva br. 1. Nalazimo novouređenu katnicu i u dvorištu novu pločaricu površine oko 4 metra četvorna, na tri vode, vjerojatno da se dobije nešto prostora, a blizu je i kamin.
37. Palmına br. 7. Nalazimo sitnu prizemnicu, sada pokrivena kupom kanalicom i betonom.
38. Palmına br. 13. Kuća na ovom broju ima u prizemlju jedan aneks s kamenim krovom površine oko 4 metra četvorna, desno od ulaznih vrata, vjerojatno izgrađen za sanitarni čvor.
37. Palmına br. 24. Malena prizemnica s kamenim pokrovom. Na ulici se vide vrata *na kolino*, a na krovu abain.
40. Palmına br. 31. Kamena prizemnica s kamenim potkrovljem na kojem se vidi luminar. Na pročelju vrata i lijevo maleni prozor.
41. Palmına br. 44. Iza ulične kuće nalazimo obnovljenu dvorišnu prizemnicu, s krovom zalivenim cementnim mlijekom i ožbukanim zidovima. Iz dvorišta se vide dva prozora. Premda obnovljena, prema kazivanju vlasnika, prokišnjava.

42. Palmina br. 52. Prizemnica na ulici nosi taj broj, a susjedne dvije koje uokviruju maleno dvorište su bez broja. Prizemnica ima vrata, krov je pokriven kamenim pločama, a luminar salonitom.
43. Vijugasta br. 4. Mala dvorišna prizemnica. Jednim dijelom ima pokrov od kamenih ploča, a drugi dio pokriven je kupom kanalicom.
44. Vijugasta br. 19. Zidana katnica s krovom na dvije razine, pokrivenim kamenim pločama, ali i salonitom. Na nižem dijelu krova postoji jedan mali luminar, a na višem veći.
45. Vijugasta br. 25. Dvorišna oduža prizemnica s kamenim pokrovom. Na uličnoj strani vidljiv je samo jedan prozor.
46. Penića br. 20. U velikom dvorištu nalazimo jednokatnicu s kamenim krovom na dvije vode s luminarom. Na bočnoj strani stubište vodi na balaturu pod kojom su malena vrata. Na dužoj strani je aneks s kupom kanalicom, ali jednim dijelom i betonskom pločom. Premda se ovdje radi o *Villi Ridulin*, opjevanoj u popularnoj opereti *Spliški akvarel* Ive Tijardovića, ipak nije mogla ostati neiznakažena nevaljalim intervencijama.
47. Jerina br. 4. Dvorišna jednokatnica na dvije vode s kamenim krovom, a nad luminarom salonit.
48. Jerina br. 8. Dvorišna jednokatnica s novim kamenim krovom na dvije vode, dva luminara sa zapadne strane i dva zatvorena luminara s istočne strane te dimnjakom. Istog je vlasništva novosagrađena kamena samostojna potleušica na dvije vode s vratima na koljeno. Za sada izvan funkcije.
49. Kragićeva br. 26. Dvorišna katnica s kamenim krovom. Na južnoj strani dio pokriven nečim što izgleda kao asfalt, a luminar je pokriven salonitom.
50. Kraj Gospe o' Soca br. 7 i 9. Jednokatnica s kamenim pokrovom, ali i s konobom, stubište i balaturom. Zajedno s crkvom pokrivenom kupom kanalicom čini sklop koji vapi za obnovom.
51. Kraj sv. Mikule br. 15. Prizemnica s kosim krovom na dvije vode i oduškom s rešetkom. Na pročelju vrata jedan veći i jedan manji prozor. Nedavno obnovljena i nastanjena, bilo bi dobro da takva ostane sačuvana.
52. Šenoina br. 15. Dvorišna prizemnica s kamenim pokrovom na dvije vode, krov je urušen. Na uličnom bočnom zidu nema ničega.
53. Sirišćevića br. 11. Jednokatnica s kamenim pokrovom i luminarom. S ulične strane žbukana.
54. Marasovića br. 11. U dvorištu nalazimo urušenu prizemnu pločaricu.

55. Solurat br. 11. Jednokatna prizemnica s krovom na dvije vode i pokrovom, pola kamene ploče, a pola kupa kanalica. Nažalost, sjeverna strana ožbukana. Ova kuća je dio jedinstvenog pitoresknog kompleksa pučke arhitekture i predstavlja rijetkost na čitavoj jadranskoj obali te ne čudi što je taj sklop postao motiv mnogih slikara pa i velikog Emanuela Vidovića, do njegova praunuka M. Čulića.

56. Solurat br. 12¹². Samostojna jednokatnica s pokrovom pola od kamenih ploča, a pola od kupa kanalica. Na mjestu luminara trometarski kameni zid kao dopunski stambeni prostor. Izgled kvari i prizemni objekt pokriven salonitom.

Premda nepotpun, panoramski uvid u postojeće stanje splitskih pučkih predgrađa ukazuje na to da se nevjerojatno velik broj kuća nalazi izvan glavne ulične osi, u kalama, kaletama, dvorima, rukavcima, odvojcima, pa su neke, zbog svoje dužine, kao slijepe ulice dobile i nazive. Nije rijetkost da se kao prepreka pojavi lokot na dvorišnim vratima, pas ili gusto raslinje, što onemogućuje pristup pojedinim kućama, to više što se često radi o nenaseljenim kućama, s vlasnicima koji žive na drugim adresama. Zahvaljujući novoj tehnologiji, sa sofisticiranim uređajem, iz zraka se lako može napraviti na stotine fotografija ovih aglomeracija za samo sat vremena.¹³ Ako je austrijska tvrtka *Archaeo Air* prezentirala u rujnu ove godine Manastirine u Solinu, onda tako može, po potrebi, najbolje iščitati stanje i promjene i u splitskim predgrađima, staroj jezgri i Marjanu, a zna se da tzv. oktokopterovo oko štedi novac i vrijeme.¹⁴

Glavna i jedina deviza je da u obnovi starog i trošnog graditeljskog korpusa splitskih predgrađa fizički habitus treba maksimalno čuvati. Jednom riječju, obnovu se ne smije prepustiti stihiji ni samovolji, niti se smiju činiti ustupci ili pogodovati investitoru, bez obzira radi li se o starosjediocu ili o novom investitoru. Za svaki objekt treba voditi računa o njegovoj mikro lokaciji, veličini i izgledu, jer nije svejedno radi li se o kući s pročeljem na ulici ili u zakutku kale; uzevši sve to u obzir, valja iznaći najbolji terapijski tretman.

Konzervatorski odjel ima određene djelatnike zadužene za splitska pučka predgrađa i dobro je da ih ima. Uostalom, pučka predgrađa spadaju u zaštitnu zonu B. Ne može se poreći kako već ima dosta vidljivih primjera obnove bez zamjerke i ugodnih oku. Sutra ih može biti još više, a prekosutra mogu prevladati. Najmanje su poželjna bastardna i neadekvatna rješenja i improvizacije. Za pogreške se uvijek nađe nešto prostora i u prošlosti i u sadašnjosti, u suprotnom, ne bi se pred samom Vidilicom našli graditeljski mastodonti u odnosu na nekadašnje potleušice i jednokatnice, što se dobro može potkrijepiti starim

fotografijama. Ili kad najmarkantniji i najosebujniji kameni varoški ansambl Radmilovića br. 24, poništava žbukani zid susjedne zidanice, ili kad višestoljetna zidanica dobije plastična vrata. To me podsjeti na izložbu akademskog slikara Safeta Zeca, koji je sigurno s velikim osjećajem za baštinu održao u srpnju 2011. godine izložbu u Splitu (Palača Milesi i Galerija Kula) sa svrhom, kako reče u tisku, *da oživi posljednje primjerke autohtonih, pučkih kamenih kuća, pretežno potleušica kako bi se pred njihovo nestajanje sagledala jedna materijalna i stilska čistoća, sklad i proporcija, ljepota u skromnosti!* Naročito ga pogađaju oni što uređuju stare kuće jeftinim materijalima, industrijskim pokrovima, plastikom... pa kaže: *Ne može se ući u staru zgradu kroz plastični portun. Koliko je toga uništeno i srušeno u Splitu. Cijeli grad je izgubio tolika stara vrata, kao da je s njima izgubio i obraz. Gdje je ta svijest i pripadnost koja dozvoljava i gleda kako nestaje graditeljstvo naših djedova.*

Kao nešto novo pozitivno, u studenome 2013. pojavila se i međunarodna radionica pod nazivom *Akupunktura grada* (40 studenata arhitekture), posvećena najvećem splitskom predgrađu Velom varošu, s pet projekata: *Smojin teatar* na završetku kale koja nosi njegovo ime, varoški parkić *Sidić* u Kamenitoj ulici, česma u Kovačića ulici, *Diss the piss* pokraj crkvice sv. Mikule, *Balun ideja*, prema kojem bi građani sami označavali potrebe u četvrti u Plinarskoj ulici.¹⁵ Sve se više nameće pitanje koliko su stara splitska pučka predgrađa mogućnost i test za jednu novu kvalitetu življenja na tim prostorima. To će najbolje pokazati vrijeme koje je pred nama.

BILJEŠKE

- ¹ Sandro Pogutz: *Apartmansko naselje Veli Varoš*. Spektar, Split 18. VIII. 2013., 5.
- ² Anita Ercegović predstavila se knjigom *Pučka arhitektura starih splitskih predgrađa* 2002. g. i pružila najcjelovitiji prikaz stanja starih splitskih predgrađa u devedesetim godinama prošlog stoljeća te sačuvala sliku pučkih predgrađa prije ubrzane transformacije.
- ³ Vidi bilješku 1.
- ⁴ Vidi bilješku 2.
- ⁵ Vidi bilješku 1.
- ⁶ Vidi bilješku 2.
- ⁷ Isto.
- ⁸ Vidi bilješku 1.
- ⁹ Vidi bilješku 1.
- ¹⁰ Vidi bilješku 2.
- ¹¹ Vidi bilješku 1.

- ¹² Vidi bilješku 1.
- ¹³ M. B. J.: *Oktokopter iznad Manastirina*. Solinska kronika, Solin 15. X. 2013., 7.
- ¹⁴ Mia Sesartić: *Manastirine 'upale' u oktokopterovo oko*. Slobodna Dalmacija, Split 24. IX. 2013., 25.
- ¹⁵ Tijekom listopada i studenog 2013. pojavilo se u *Slobodnoj Dalmaciji* (npr. 14. X., 29. X. i 14. XI.) nekoliko članaka o osmišljenih 16 intervencija u javnim prostorima Velog varoša; autori su četrdesetak mladih arhitekata, povjesničara i dizajnera.

LITERATURA

- Splitski kašiput, Općinsko Upraviteljstvo*. Split 1913.
- Mirko Miličić: *Nepoznata Dalmacija. Studija o seoskoj literaturi*. Zagreb 1955.
- Ivan Kovačić: *Smij i suze starega Splita*. Split 1971.
- Franko Oreb: *Zaštita pučkog predgrađa Veli Varoš u Splitu*. Godišnjak zaštita spomenika kulture Hrvatske Republičkog zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb 1975.
- Danica Božić - Bužančić: *Prilog poznavanju interijera kuće u Splitu u XVIII. stoljeću*. Izdanje HAS-a, Split 1967., sv. 9.
- Danica Božić - Bužančić: *Privatni i društveni život Splita u osamnaestom stoljeću*. Zagreb 1982.
- Slavko Muljačić: *Zaštita graditeljske baštine u prvom urbanističkom planu Splita*. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 1982., br. 8-9.
- Anita Ercegović: *Pučka arhitektura starih splitskih predgrađa Splita*. Split 2002.
- Ante Sapunar: *Stagnja*, str. 129., Veli Varoš, Split 2005.

THE SPLIT STONE-ROOFED HOUSES AND THEIR RESTORATION

Summary

In the form of a panoramic overview, the author of this paper addresses the present state of the stone roofs of the traditional Split houses. These old houses are a typical landmark of the Split suburbia and are also in desperate need of repair. Therefore in the time of the ever-increasing interest for the acquisition of these traditional houses, the author hopes that the issues highlighted in the paper will be sufficiently motivating for the town authorities, prospective investors and citizens to participate in their preservation. After all, we owe the preservation of cultural heritage to both future generations and to the ancestors who once participated in its creation.

Slika 1. Radmilovićeva 24 – dragocjen primjer skromne pučke arhitekture

Slika 2. Radmilovićeva 34 - pučki graditeljski sklop od 3-4 prizemnice u koji se silazi preko pet dvorišnih stuba

Slika 3. Kraj sv. Mikule 15 – nastanjena pučka prizemnica prije obnove

Slika 4. Kliška 1 i 3 – u neposrednoj blizini stare jezgre skutrene dvije pučke jednokatnice